

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Martin Gamba

**SOUSTAVA TÁBORŮ PRO NĚMECKÉ CIVILNÍ
OBYVATELSTVO VE ZNOJMĚ (1945–1946)**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem předloženou práci zpracoval samostatně a na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci, dne 2. května 2016

Obsah

Úvod	3
1. Soustava táborů pro německé civilní obyvatelstvo ve Znojmě (1945–1946)	4
1.1. Pramenná základna a sekundární literatura	4
1.2. Vysídlení německého obyvatelstva	7
1.3. Zřízení táborových zařízení a divoký odsun na Znojemsku	9
1.4. Poměry v táborech po divokém odsunu	17
1.4.1. Rozdělení táborových zařízení	17
1.4.2. Problém rakouských Němců a Němců žijících mimo tábory	21
1.4.3. Správa objektů	23
1.4.4. Počty zadržených v táborech	25
1.4.5. Reorganizace táborové soustavy	27
1.4.6. Dozor nad tábory	29
1.4.7. Denní režim	34
1.4.8. Zařízení táborů a péče o zadržené	40
1.4.9. Pracovní nasazení zadržených	43
1.5. Činnost táborů v době organizovaného odsunu	46
Závěr	50
Seznam použitých pramenů a literatury	52
Resumé	54
Přílohy	55

Úvod

Cílem práce je popis funkce a podmínek převládajících v táborových zařízeních určené pro zadržení civilního německého obyvatelstva na území města Znojma po skončení druhé světové války.

Konkrétním předmětem našeho zájmu jsou tábory a dočasná zařízení vzniklá výhradně pro uplatňování retribučních dekretů prezidenta republiky na území města Znojma v době po druhé světové válce. Do toho zahrnujeme i ústavy, které vznikly před vydáním dekretů samotných, ale které v zásadě dodržovaly ducha později vydaných právních nařízení. Do oblasti našeho zájmu výslovně nespádají ústavy využívané pro detenci pachatelů kriminálních činů nebo tábor válečných zajatců, který se ve Znojmě též nacházel.

Zkoumána je funkce a organizace táborů, zvláštní část je vyhrazena poměrům ve zkoumaných zařízeních se zvláštním důrazem na podmínky v ústavu na Pražské ulici, který byl výjimečný rozsahem zadržovaných osob. Mimo to se velitelství tohoto tábora stávalo postupem času koordinačním centrem pro ostatní ústavy provádějící poválečnou retribuční spravedlnost, což se nakonec projevilo ustanovením velitelství krajského internačního střediska právě v tomto ústavu.

Studiem těchto zařízení hodláme přiblížit průběh vysídlení německého obyvatelstva ze Znojma a okolí, proto samotnému historickému kontextu vysídlení věnujeme krátkou část v úvodu práce, která bude tvořena především poznatky získanými ze sekundární literatury.

1. Soustava táborů pro německé civilní obyvatelstvo ve Znojmě (1945–1946)

1.1. Pramenná základna a sekundární literatura

Základním použitým pramenem je fond sběrného střediska (*Sběrné a internační středisko Znojmo*) uložený ve Státním okresním archivu ve Znojmě. Mezi další užité fondy patří fondy Okresního národního výboru ve Znojmě, konkrétně oddíl Bezpečnostního referátu (*Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV - Bezpečnostní referát*) a spisy obsahující záznamy z rady a plenárního zasedání ONV (*Okresní národní výbor Znojmo, oddíl III - úřední knihy*). V těch nacházíme materiál oficiální úřední provenience, který tvoří základ naší práce.

V práci by bylo možné využít i pramenů orgánů vyšší než okresní úrovně, jmenovitě materiály zemského velitelství SNB, zemského národního výboru či orgánů celorepublikových. Vzhledem k decentralizovanému řízení ústavů, množství záznamů nalézajících se v okresním archivu a k předepsanému rozsahu bakalářské práce však užíváme pouze materiály dříve zmíněných nižších orgánů.

Při posuzování pramenů je nutno mít na paměti deklaratornost úředních materiálů, které jsou samy o sobě pouze částečným svědectvím v dobách revoluční odplaty, kdy některé z akcí probíhají po neoficiální linii bez souhlasu a často i bez vědomí příslušných míst.

Dalším znakem úředních dokumentů je jejich frázovitost, která v období paranoidního hledání skrytých nepřátel nabývala až absurdních rozměrů. Takže v některých hlášeních nacházíme zprávy o zločinech českých partyzánů či procházejících rudoarmějců, avšak v jazyce některých dokumentů je příslušnost zločinců zamaskována, například tvrzením, že jde o osoby za partyzány nebo za sovětské vojáky pouze se vydávající. Stejně tak stížnosti na nezákonné postupy českých úřadů jsou vydávány za nepřátelskou propagandu apod.¹

---

¹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 500/45.

Další obtíží v době následující těsně po válce je neexistence příslušných úředních organizací, které by politiku nastavenou centrálními orgány prováděly, regulovaly a hlavně zaznamenávaly. Příkladem buď situace panující ve Sboru národní bezpečnosti, který se konstituuje i se svým úředním aparátem zajišťujícím písemnou oporu paměti v průběhu léta roku 1945. Tím pádem důležitý článek velení znojemských táborů plně neoperoval v rané době existence samotných táborových zařízení, proto z tohoto období máme pouze kusé úřední záznamy.

V tomto ohledu nám nikterak nepomohly ani prameny neúřední provenience, které jsme nakonec v práci nevyužili, i když by se vzhledem k tématu nabízelo užití například městské kroniky nebo denního tisku. Oba prameny sice poskytují ukázky dobových protiněmeckých nálad a byly by vhodné pro celkové líčení odsunu německého obyvatelstva, avšak se v nich nenacházejí žádné relevantní informace vztahující se k činnosti některého z táborových zařízení.

Důležitým neúředním pramenem je proto sbírka svědectví sestavená Felixem Bornemannem.² Ten shromáždil velice barvitě výpovědi popisující jak fázi divokého, tak zčásti i organizovaného odsunu a popsal příkoří páchaná na německém obyvatelstvu, a to i konkrétně ve zkoumaných táborových zařízeních. K osobě editora je ovšem nutno říci, že v době, kdy sestavoval tuto práci, působil jako vedoucí představitel jihomoravského landsmanšaftu.

Mimo to v předválečné době byl Bornemann dlouholetým členem DNSAP a na jaře roku 1938 vstoupil do Henleinovy SdP. V období mnichovské krize roku 1938 byl dokonce československými úřady kvůli podezření z protistátní činnosti držen v ochranné vazbě a na konci září a začátkem října byl vězněn v brněnském Králově Poli.³

---

² BORNEMANN, Felix (ed.): *Weil Sie Deutscher sind...* Stuttgart 1964.

³ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002. s. 83.

Po odstoupení Sudet Německu se navrátilší Bornemann stal Kreisleiterem (okresním vedoucím) nacistické NSDAP a řadovým členem SS a tím zůstal až do konce druhé světové války. Po ní byl roku 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem ve Znojmě za zločin vojenské zrady k odnětí svobody na doživotí. Z trestu si odpykal pouze deset let, počítaje vazbu před rozsudkem. Roku 1955 byl totiž na základě mezinárodních smluv deportován do západního Německa.⁴

Není proto divu, že edice Felixe Bornemanna je sestavena tak, aby české orgány z celé události odsunu vyšly vykresleny v co nejhorším světle. Navíc příspěvky sestavené Bornemannem pocházejí často ze vzpomínek dříve otištěných v krajanském časopisu *Südmährer*, který byl energickým mluvčím sudetoněmeckého revanšismu.

Při užití Bornemannovy edice je nutno přihlížet k těmto skutečnostem. Přijímat beze zbytku Bornemannovy závěry by byl totiž stejně nesprávný přístup jako nekriticky přijímat závěry vyplývající z českých úředních pramenů.

K sestavení obecného kontextu odsunu německého obyvatelstva z republiky užíváme především sekundární literaturu. Za základní literaturu považujeme práce Tomáše Staňka s názvy *Odsun Němců z Československa 1945-1947*⁵ a *Tábory v českých zemích 1945-1949*.⁶ Obě Staňkovy syntetizující práce postihují celý proces odsunu v kontextu vnitrostátních i mezinárodních vztahů, které v naší práci budou zmíněny, i když pouze okrajově.

Další významnou prací je kniha Martina Markela *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*⁷, která kromě syntetického shrnutí tématu ilustruje metodou sondy složité procesy na konkrétních příkladech z jednotlivých jihomoravských okresů.

---

⁴ Tamtéž, s. 84.

⁵ STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

⁶ STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945–1949*. Šenov u Ostravy 1996.

⁷ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945–1949*. Brno 2002.

Z německojazyčné literatury okrajově užíváme práci Rainera Gepperta,⁸ kterou lze považovat za standardní, odpovídající požadavkům vědecké publikační etiky. I v případě Geppertovy práce je potřeba říci, že při nedostatku písemných pramenů byl rakouský autor nucen zpracovat především výpovědi pamětníků, což vzhledem k praktickým podmínkám jeho práce znamenalo soustředit se opět jako v Bornemannově případě pouze na interpretaci odsunu z pohledu německých obyvatel.

Zajímavou prací nejen obsahem, ale také okolnostmi vzniku je vlastivědná práce *Kultury na hranicích*.⁹ Ta se za přispění jak česky, tak německy hovořících autorů pokouší o smířlivější popis národnostního soužití v 19. a 20. století a popisuje i konečnou fázi tohoto soužití přímo na jižní Moravě.

Na vhodných místech situaci ve znojenských táborech komparujeme se situací v obdobných zařízeních. K tomu užíváme některých poznatků z různých vlastivědných prací krátkého rozsahu. Celá komparace je ovšem pouze zlomkovitá, vzhledem k nesouměřitelnosti poměrů v jednotlivých táborech, což bylo determinováno prvotním decentralizovaným řízením ústavů.

1.2. Vysídlení německého obyvatelstva

Vysídlení německého obyvatelstva se v plánech zahraničního odboje představovaného prozatímní a posléze exilovou vládou Edvarda Beneše objevovalo již krátce po Mnichovské dohodě. V konkrétních plánech prezentovaných zahraničním partnerům a spojencům samotný Beneš hovořil o nucené relokaaci již v roce 1940.¹⁰

---

⁸ GEPPERTH, Rainer: *Die Vertreibung: Ausweisung und Aussiedlung der deutschen*. Salzburg 1970.

⁹ KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995.

¹⁰ NOVOTNÝ, Karel (ed.): *Edvard Beneš: Odsun Němců z Československa*. 2. vyd. Praha 2002. s. 82-88.

Československo nebylo s požadavkem o zničení národnostních ostrůvků osamoceno. Podobné plány vypracovávaly a následně po válce provedly vlády Polska, Jugoslávie, Rumunska a pobaltských států v rámci SSSR.¹¹

V československém případě se s pokračující válkou zvyšoval rozsah retribučních opatření: od přesunu nejvíce milionu obyvatel a narušení německé převahy pouze v určitých oblastech, aby došlo k rozdělení takřka úplného kruhu německého obyvatelstva okolo českého vnitrozemí, po víceméně úplný odsun Němců obecně zakotvený v textu košického národního programu a dopracovaný v druhé polovině roku 1945.¹²

I při ukončení jednání o odsunu německého obyvatelstva ještě nebyla vyřešena otázka zrádců a válečných zločinců. Ti se ocitli mezi dvěma zájmy obnovené československé vlády – mezi zájmem o deportaci na základě uplatňování kolektivní viny a mezi zájmem o domácím potrestání za konkrétní činy jednotlivých osob.

Nesoulad zájmů a nejednotnost provedení trvala až do mezinárodního Norimberského tribunálu, kde se v tomto ohledu přistoupilo na všeobecné uznání organizací, které byly uznány za zločinné, a členství v nich bylo trestně postižitelné dle dekretu č. 16 prezidenta republiky.

Tato klasifikace zločinných organizací kromě svého mezinárodního významu měla význam i z hlediska níže popisovaných táborů. Míra viny daná členstvím ve zločinné organizaci měla vliv na rozdělení zadržovaných osob do jednotlivých táborů.

Například v případě sběrného tábora byl sepisován seznam členů Hitlerjugendu starší 16 let, pokud by Norimberský tribunál tuto organizaci uznal za zločinnou, k čemuž ovšem nedošlo.

---

¹¹ KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995. s. 303.

¹² STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991. s. 37–51.

Jestliže by se tak stalo, bylo by vedení tábora nuceno tyto osoby převést do příslušného zařízení.¹³

Norimberský tribunál pomohl zpětně legitimizovat předchozí praxi, kdy se v internačním táboře a následně před Mimořádným lidovým soudem objevovali vyšší činovníci NSDAP, členové SS apod. Členové těchto organizací při shledání viny byli vyňati z odsunu, aby na nich byl vykonán nařízený trest.

1.3. Zřízení táborových zařízení a divoký odsun na Znojemsku

V samotném Znojmě po osvobození Rudou armádou proběhlo vysídlení státně nespolehlivého obyvatelstva ve dvou vlnách. První proběhla z vůle sovětské armády, provádějící 11. května 1945 pacifikaci dobytého území. Druhá byla provedena převážně českými úředními a dobrovolnickými silami 21. května. Venkov v následujících dnech následoval příklad okresního města.¹⁴

Obě deportační vlny byly provázeny násilnostmi a projevy zvůle, na čemž se vzácně shodují jak ústní svědectví, tak prameny úřední proveniencce. Zajímavým poznatkem je také skutečnost, že většina násilností a zločinů na majetku byla cílena na nejbohatší vrstvy znojemské společnosti, takže lze v odplatě národnostní spatřovat také odplatu třídní.¹⁵

Ze současné perspektivy těžko určíme, kolik osob bylo v rámci této fáze odsunu skutečně vyhnáno ze svých domovů. Hrubou představu nám může určit rozdíl mezi počtem osob hlásící se k německé národnosti, jejichž počet činil podle tehdejších odhadů více jak 60 tisíc osob. Po provedení druhé vlny odsunů lze říci, že na okrese zůstalo kolem 25 tisíc osob německé

---

¹³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Seznam zajištěných příslušníků HJ*.

¹⁴ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002. s. 30.

¹⁵ KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995. s. 306.

národnosti, avšak toto číslo se neustále více či méně dobrovolným přechodem hranic zmenšovalo.¹⁶

Z tohoto počtu bylo později organizovanými transporty odsunuto více jak 14 tisíc lidí, jež si prošli některým z níže popisovaných táborů. Táborem na Pražské ulici navíc prošla skoro tisícovka osob z vedlejších okresů¹⁷, protože tábor sloužil jako krajské internační středisko.

Z prostého rozdílu nám zbývá více jak 35 tisíc osob, které mohly být postihnuty divokým odsunem, ale z tohoto počtu bude zapotřebí odečíst těžko vyčíslitelnou, přesto početnou skupinu lidí, která uprchla z oblasti před blížící se frontou či z obavy před možnou odplatou místního českého obyvatelstva.

Taktéž nemusela být v oblasti přítomna v období divokého odsunu početná skupina německých mužů podléhající jako ostatní obyvatelé říšského území branné povinnosti. Tito muži se nemuseli již do svých domovů vrátit, protože byli odsunuti přímo ze zajateckých táborů.

Počet živelně odsunutých osob nemůžeme bagatelizovat. Jejich počet byl dostatečně velký, aby přinutil ke stížnosti sovětské okupační úřady spravující rakouské území, kam byli divoce odsunutí vyhánění. Na rakouském území totiž živelně vyhánění Němců působilo pravou humanitární katastrofu.¹⁸

Sovětským úřadům v okupovaném Rakousku příliv vyhnanců činil veliké potíže. Nepřipraveností okupační správy přijímat deportované se umocňovala tragédie divokého odsunu. Celou situaci věrně ilustruje Marie Fritschová, která popisuje situaci deportovaných,

---

¹⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 435/45

¹⁷ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002. s. 125.

¹⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 421/45.

když se po vyhnání nelegálně vrátila zpět na Znojemsko: „Žili jsme natěsnáni v jedné chalupě několik rodin, všude panovala bída a hlad a nikdo nevěděl co podniknout dále.“¹⁹

Dokonce i v pozdějších měsících převládal na rakouské straně problém s ubytováním a zajištěním deportovaných, takže ještě v listopadu 1945 čteme v hlášení SNB „Téměř každá vesnice v blízkosti hranice jest jimi (*Němci, pozn. autora*) obsazena a přespávají též ve stodolách a na půdách.“²⁰

Není proto divu, že o většinu vysídlenců nestála ani rakouská vláda, která v následujících měsících sama odsouvala jihomoravské Němce do Německa. Stejně jako v Československu museli odsunutí Němci pobývat leckdy v nuzných podmínkách v narychlo vybudovaných táborových zařízeních.²¹

Další těžko vyčíslitelnou položkou ovlivňující předpokládaný počet divoce odsunutých Němců je počet osob, který v období mezi živelným odsunem a organizovanými transporty nelegálně uprchnul přes hranice nebo odešel v rámci tzv. dobrovolného vysídlení.

Za dobrovolné vysídlení se považuje přesun přes hranice vlastními prostředky či prostředky poskytnutými pro tyto potřeby českými úřady. V tomto případě se však nenechme zmást názvem, současní autoři tato dobrovolná vysídlení považují za deportaci vynucenou tlakem okolí nebo přímo protiprávním činem jakým byla pohružka násilím nebo jeho užitím.²²

Zvláštním druhem nátlaku byla pohružka ze strany některého z vysokých úředníků ONV, který v druhé polovině května údajně shromažďoval Němce před skutečným zadržením do ještě

---

¹⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV III Okresní národní výbor Znojmo, oddíl III (úřední knihy), kart. 2, kniha 4, *Zápisy ze schůzí rady –28. červen.*

²⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 971-2/45.

²¹ KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995. s. 310.

²² Tamtéž s. 304.

plně nevybaveného sběrného tábora, kde ukazoval, v jak nuzných podmínkách budou ubytováni, pokud okamžitě neopustí republiku.²³

Nedobrovolnost tzv. dobrovolného vysídlení záhy pochopily i tehdejší centrální úřady, které od srpna svévolné dobrovolné odsuny úplně zapověděly.²⁴ Od té doby mohly dobrovolně opustit republiku pouze osoby s úředním povolením a po splnění stanovených kritérií.²⁵

Výsledkem bylo, že se západní část znojemského okresu v situačních hlášeních popisovala jako ryze česká, či česká s několika málo zůstavšími Němci. Situace byla odlišná ve východní části okresu, kde odsun nebyl proveden zcela, a kde se nacházely celé německé vesnice pod správou dosazených komisařů. V samotném Znojmě se pak neměl nacházet jediný Němec bez osvědčení o národní spolehlivosti nebo bez dozoru v některém z táborů.²⁶

V tomto období se objevuje potřeba zřizovat tábory pro státně nespolehlivé obyvatelstvo. Postrádaly však přesněji vymezenou funkci a rozdělení. Všimněme si, že jako první byl dle zápisů ONV zřízen pracovní tábor, jehož velitelem se stal kapitán ve výslužbě František Eller.²⁷ I když není specifikováno umístění tábora, dá se díky datu zřízení předpokládat, že šlo navzdory pojmenování zařízení o sběrný tábor na Pražské ulici, nikoliv tábor v budově zemské donucovací pracovny na Jarošově ulici, teprve později zvaný jako pracovní.

K terminologickému zmatku přispívá poměrně volné přiřazování přívlastku kárný k jednotlivým táborům. Takže v dokumentech do konce roku 1945 nalézáme jak spojení sběrný a kárný tábor pro zařízení na Pražské ulici, tak kárný pracovní tábor na ulici Jarošově. Další terminologickou zvláštností používanou spíše v korespondenci mezi sběrným táborem a

---

²³ GEPPERTH, Rainer: *Die Vertreibung: Ausweisung und Aussiedlung der deutschen*. Salzburg 1970. s. 223.

²⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 50/16/1945.

²⁵ Tamtéž, *Dobrovolný odchod Němců z republiky. Oprava*.

²⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 500/1945.

²⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV III Okresní národní výbor Znojmo, oddíl III (úřední knihy), kart. 2, kniha 4, *Zápisy ze schůzí rady – 15. květen*.

zemskými úřady je označován ústavu za koncentrační tábor, od kterého se v blízkých poválečných měsících upouští.

Mimo jiné si ve jmenování kapitána Ellera velitelem všimněme tendence použít vojenskou či polovojenskou organizaci ve zřizovaných táborech. Taková tendence ovšem neměla dlouhého trvání. Vlivem nadřízených úřadů, které se do konce roku 1945 neustále pokoušely o unifikaci poměrů v internačních zařízeních samovolně vznikajících po celé republice, se v polovině června roku 1945 začal tábor organizovat na bázi policejně-civilní.

Funkce a organizace táborů popisované níže jsou z pochopitelných důvodů pozdějšího data, protože v rámci divokého odsunu, jenž postihnul Znojensko v květnu a na začátku června roku 1945 sice máme kusé zprávy o činnosti a existenci táborů pro civilní obyvatelstvo, avšak vlivem chaotické organizace nemáme k popisu situace v táborech dostatek spolehlivých pramenů úřední provenience pro úplné vykreslení poměrů.

Zpravidla platila tendence do táborů před provedením odsunu shromažďovat spíše muže, což lze doložit jak tvrzením situačních hlášení SNB²⁸, tak kusými hlášeními sběrného tábora, kde se v prvních měsících nacházelo maximálně 48 žen.²⁹ Toto bylo odůvodňováno ryze pragmaticky – muži mohli být zdrojem případného odporu vůči nastolenému pořádku, zatímco ženy mohly v době blížících se žní zastat potřebné práce na statcích, pro které se dosud nenašli čeští osídlenci.

Protože pro popis poměrů v táborech v tomto období máme pramálo úředních zpráv, je nutné se odkazovat na svědectví zaznamenané německou stranou. Ta hovoří o počáteční brutalitě zacházení, což koresponduje se situací v ostatních částech republiky v době provádění

---

²⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 435/45.

²⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 1–2, inv. č. 9, *Denní hlášení 30. 6.*

revoluční odplaty, kdy je obvyklá svévolnost v zacházení s nepřátelským obyvatelstvem a vyřizování osobních účtů.

Například Bornemann uvádí v prvních měsících na 24 osob ubitých nebo zastřelených strážci v táboře na Pražské ulici. Hovoří také o systematickém týrání některých vězňů civilními ozbrojenci.³⁰ Těžko to vyloučit, protože seznamy zemřelých v táborech se vedly teprve od konce června.³¹

Týrání ve sběrném táboře mělo nabýt největší intenzity na začátku června těsně před příchodem policejního personálu, což nejspíš bylo dáno skutečností, že sběrný tábor v této době byl jediným místem, kde bylo partyzánům dovoleno poměrně volně operovat, protože při jiných službách (jako bylo udržování pořádku či držení hlídek u důležitých objektů) se tito neorganizovaní ozbrojenci neosvědčili.³²

Gepperth zase podává svědectví o akci partyzánů, kteří si v červnu vynutili vstup do budovy Robotárny na Jarošově ulici a následně se dopouštěli násilností na uvězněných osobách. Několik z nich pak mělo v následujících dnech na následky bití zemřít.³³

Tento incident, ač konkrétně zdokumentován úřady nebyl, koresponduje s hlášenými násilnostmi projednávanými ONV. Podle něj se okresem potulovaly oddíly pouze vydávající se za partyzány nebo sovětské vojáky, které terorizovaly obyvatelstvo.

Pomineme-li apologetičnost použitého slovníku (jak bylo výše poukazováno, příslušnost zločinců se zastírala tvrzením, že se zločinci za partyzány či rudoarmějce pouze vydávali), je možné při porovnání případů popisovaných na radě ONV považovat Gepperthem popsanou událost přinejmenším za pravděpodobnou.

---

³⁰ BORNEMANN, Felix (ed.): *Weil Sie Deutscher sind...* Stuttgart 1964. s. 124.

³¹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 2, inv. č. 12, *Seznam zemřelých sběrného střediska*.

³² BORNEMANN, Felix (ed.): *Weil Sie Deutscher sind...* Stuttgart 1964. s. 121.

³³ GEPPERTH, Rainer: *Die Vertreibung: Ausweisung und Aussiedlung der deutschen*. Salzburg 1970. s. 212.

Stejně tak pravděpodobné je užívání bití při výsleších Němců ve stejném objektu. Samozvaní partyzánští vyšetřovatelé se v paranoidní době snažili dopít k informacím o protistátních organizacích formovaných z bývalých nacistů, kteří jako werwolfové měli provádět sabotážní akce.³⁴

V současné době však nelze tyto výpovědi stoprocentně verifikovat. Jsou proto stejně možné a uvěřitelné obě krajní možnosti výkladu: Buď zmíněné události proběhly tak, jak byly popsány oběma autory a neobjevují se v úředních dokumentech vlivem poválečné chaotické správy, neúplnosti materiálů nebo vlivem zahlazení událostí samotnými úředníky.

Druhou možností je, že výše zmíněné výpovědi jsou více méně vykonstruované, či pokřivené. To můžeme vysvětlit vlivem časového odstupu (Bornemannova práce byla publikována v roce 1964, Gepperthova roku 1970), či vlivem politických preferencí, jednoznačně patrných v případě práce Felixe Bornemanna.

I pokud přijmeme beze zbytku sebraná tvrzení pamětníků, patří násilnosti k tragickým, avšak svým rozsahem nijak neobvyklým úkazům své doby. Rozhodně však v táborových zařízeních ve Znojmě nedocházelo k výrazným excesům, o jakých máme zprávy například v ostravském táboře Hanke, kde se při srovnatelné velikosti počet mrtvých vyčíslil na 231.³⁵ Nutno podotknout, že počet osob zavražděných dozorci v těchto zařízeních na rozdíl od znojemského tábora potvrdilo i pozdější české vyšetřování.

Naproti tomu stojí situace v táborech popisovaná dokumenty v době následující po divokém odsunu. O poměrné korektnosti podmínek v táboře svědčí i někteří z pamětníků zpovídání Gepperthem.³⁶ Tato poměrná korektnost odpovídá celkově poklidnému hodnocení organizovaného odsunu v samotném městě Znojmě v další literatuře.

---

³⁴ BORNEMANN, Felix (ed.): *Weil Sie Deutscher sind...* Stuttgart 1964. s. 132.

³⁵ DANĚK, Radoslav: *Táborová soustava na území statutárního města Ostravy 1945–1948*. Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti, sv. 21, (Ostrava), 2003, s. 271.

³⁶ GEPPERTH, Rainer: *Die Vertreibung: Ausweisung und Aussiedlung der deutschen*. Salzburg 1970. s. 247.

Obzvlášť Markel připisuje stabilitu situace ve Znojmě velkému počtu smíšených manželství. Oproti tomu staví situaci v některých částech znojemského venkova, kde spojení národností svazkem manželství byla méně častá, a která nebyla prosta radikálních návrhů. Mezi nejvíce nereálné návrhy patřily dokonce návrhy některých místních výborů na posunutí hranice v neprospěch Rakouska.³⁷

Dalším faktorem poměrně korektního zacházení ve znojemských táborech se mohlo stát brzké převzetí správy policejním personálem, k čemuž došlo v průběhu června 1945. Všimněme si totiž, že ve velkém počtu táborů vyšetřovaných pro násilnosti na zadržených bývaly pod čistě civilním vedením až do pozdních srpnových dnů. Rovněž i ústní prameny z ostatních zařízení potvrzují znatelné zlepšení při převzetí denního řízení táborů personálem Bezpečnosti.³⁸

Převzetí hlavního dílu denní organizace táborů státními složkami tak mohlo korigovat revoluční zápal nižších orgánů, které sice byly oficiálně zřizovateli a vedoucími táborových zařízení, ale po zapojení personálu Bezpečnosti se ocitly pod vyšším stupněm centrální kontroly. Zvýšení participace státních orgánů na správě táborů bylo též umožněno normalizací poměrů, dovolující nadřízeným orgánům pravidelně komunikovat s místními složkami správy.

I přes obecné zlepšení poměrů se však stále mohlo lišit zacházení s Němci přidělenými na práci mimo areál táborů. I když dle častých výtek ONV vedení táborů převládalo laxní přístupu k ostraze a přílišná shovívavost k zadrženým, občasné sebevraždy hlášené z pracovišť mohly být naopak zaviněné brutálním zacházením.³⁹

---

³⁷ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002. s. 32–34.

³⁸ STANĚK, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945-1949*. Šenov u Ostravy 1996. s. 124, srovnej NEBESKÝ, Jiří: *Příběh lágru*. Hranice 2003. s. 75; HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013. s. 79.

³⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 2, inv. č. 12, *Seznam zemřelých sběrného střediska*.

1.4. Poměry v táborech po divokém odsunu

1.4.1. Rozdělení táborových zařízení

Po terminologické nejasnosti v rozdělování táborových zařízení v prvotním období naznačeném výše se ve Znojmě ustálila trojice táborových zařízení nalézajících se ve dvou ústavech. Šlo konkrétně o sběrný tábor nalézající se ve vojenských barákových ubikacích na Pražské ulici a internační a pracovní tábor v prostoru donucovací zemské pracovny, takzvané Robotárně, na Jarošově ulici.

V internačním táboře byly soustředěny osoby podezřelé a vyšetřované z kolaborantství dle dekretu prezidenta republiky č. 16 z roku 1945. Ten stanovoval odplatu členům nacistických a kolaborantských organizací, stejně jako za činy typu udavačství v době zvýšeného ohrožení republiky. Šlo tedy o ústav předběžného zadržení před líčením Mimořádného lidového soudu ve Znojmě.⁴⁰

Z internačního tábora se vězni přesouvali do věznice krajského soudu teprve, když byly jejich případy aktuálně posuzovány. Pokud byli shledáni vinnými a odsouzeni k trestu odnětí svobody, zůstávali v krajské věznici. Vězni internačního tábora však ani při osvobozujícím rozsudku nebyli následně propuštěni na svobodu. Spíše byli přes internační tábor převedeni do sběrného tábora na Pražské ulici.⁴¹

Osoby zařazené do internačního tábora po vydání dekretu č. 16 však už zpravidla byly zadrženy ihned po osvobození a po zřízení tábora byly do jeho stavu pouze administrativně převedeny. Dříve se nacházely ve stavu tzv. věznice ONV při policejní trestnici. Věznice ONV se však fyzicky nacházela na stejném místě jako nově zřízený internační tábor, takže došlo vydáním dekretu pouze k formálnímu přejmenování zařízení.⁴²

---

⁴⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 4979/45.

⁴¹ Tamtéž, Č. j. 1866/45 opis.

⁴² Tamtéž, Č. j. 788/45 opis.

V pracovním táboře byly soustřeďovány osoby podléhající pracovní povinnosti dle dekretu číslo 71 z roku 1945. Podle toho podléhali pracovní povinnosti všichni muži od 14 do 60 let a ženy od 15 do 50 let, co dekretem číslo 33 ztratili československé občanství a nedostali osvědčení o národní spolehlivosti. Výjimku tvořily osoby dlouhodobě nemohoucí či ženy čekající nebo starající se o malé dítě.⁴³

Před vydáním dekretu podléhali Němci pracovní povinnosti dle nařízení ONV, které bylo vydáno v polovině května.⁴⁴ Od té doby byli zbylí Němci dosud nezadržení ve sběrném táboře nebo ve věznici ONV ubytováni právě v bývalé zemské donucovací pracovně. Zřejmě šlo o ubytování takřka v podobných podmínkách, jako v případě vězňů věznice ONV a pozdějšího internačního tábora.

Pracovní povinnosti podléhali i chovanci sběrného tábora na Pražské ulici, proto se nabízí otázka, dle jakého klíče byly rozdělovány osoby mezi sběrný a pracovní tábor. Pravdou je, že vágní rozlišení funkce táborů umožňovalo velkou míru svévole a arbitrárnosti.

Sběrný tábor jako zařízení dočasného pobytu Němců před chystaným odsunem by v podstatě zahrnoval všechny Němce žijící na Znojmsku. Proto o skutečném zahrnutí do stavu tábora rozhodovaly podmínky jako možnost, byť nedokázaná, působit nebezpečí obyvatelstvu či státnímu zřízení. Do sběrného tábora přicházeli také Němci vykazující zpurné chování.⁴⁵

Leckdy k internaci ve sběrném táboře stačilo mluvit německy na veřejnosti, přestože mluvčí ovládal češtinu. Předčasné zařazení do sběrného tábora dokonce mohla přinést i

---

⁴³ Tamtéž, Č. j. 4979/45 opis.

⁴⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV III Okresní národní výbor Znojmo, oddíl III (úřední knihy), kart. 2, kniha 4, *Zápisy ze schůzí rady – 15. květen*.

⁴⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 421/45.

poměrně nevinná věta pronesená v hádce s českou sousedkou o německých válečných zločinech, kterou pronesla Pavla Hotková: „Dejte už s těmi koncentráky pokoj.“⁴⁶

Nakonec ve sběrné části tábora se oficiálně nacházely osoby bez československé státní příslušnosti, které byly z různých důvodů ze svých bydlíšť evakuovány, například kvůli ztrátě vlastního domu během válečných měsíců, či po nepřekonatelných neshodách s českým národním správcem svého bývalého domu.⁴⁷

Pochopitelně nelze toto rozdělení absolutizovat. Jsou známy případy, kdy vlivem okolností či nedbalosti byly osoby umístovány do některého z táborů bez právně podloženého důvodu nebo kdy i v právně podloženém případě byl zadržený zařazen vlivem nedbalosti do nepřislušícího tábora.

K těmto zadrženým patřili příslušníci německé branné moci zajatí na sklonku války. Ti měli být správně zadržováni v samostatném zajateckém táboře spravovaném československou armádou. Výjimku tvořili příslušníci SS, kteří jako členové zločinné organizace podléhali vyšetřování mimořádného lidového soudu a byli zadržováni v internačním táboře. Nicméně i v tomto rozdělení panoval zmatek a dokonce ještě 4. listopadu, existují zprávy o přítomnosti dvou válečných zajatců ve sběrném táboře.⁴⁸ Výše řečené ovšem nevylučuje, aby se ve sběrném táboře nenacházeli bývalí příslušníci německé armády, kteří po odzbrojení a shledání nevinnými dle příslušných dekretů byli do sběrného tábora zařazeni dle místní příslušnosti.

O přehmatech v případě internačního tábora uveďme příklad, kdy bylo volné místo v internačním táboře využito pro zadržení mladšího seržanta Rudé armády Petra Filipoviče

---

⁴⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Hotková Pavla, 1872*.

⁴⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Č. j. 1620-14/11-45-6-V4 opis*.

⁴⁸ Tamtéž, Č. j. 2914/45.

Savina, který byl 13. 11. 1945 pro opilství a výtržnosti předán k uvěznění⁴⁹ a byl veden mezi internovanými osobami „na rozkaz velitele majora Popova (...) do vystřízlivění.“⁵⁰

Stejně tak nepříslušela do internačního tábora osmaosmdesátiletá Alžběta Steinerová, která byla zapsána do stavu na vlastní žádost kvůli existenčním obtížím.⁵¹ Takové případy by měly správně příslušet sběrnému táboru na Pražské ulici. Steinerová se však převedení do příslušného tábora nedočkala, neboť po více jak týdnu zemřela sešlostí věkem.⁵²

Převládající praxi, kdy se nerozlišovalo mezi rozdělením pracovního a sběrného tábora, taktéž ilustruje vyjádření velitelství tábora o tom, že: „pracovní tábor slouží k provádění dekretu prezidenta republiky, nikoliv k tomu aby se obce zbavovaly Němců.“⁵³ Jehož vydání bylo podmíněno existencí nesrovnalostí v profilech zadržených.

Mimo jiné toto sdělení ilustruje dobovou tendenci většiny místních výborů zbavit se po žních starostí o zbylé Němce, kteří, i když se dle hlášení stanic Bezpečnosti chovali zpravidla s odevzdanou poslušností, působili zhoubně na morálku českých novousedlíků. S těmi se měli pouštět do hádek a sporů a tím měli podle úřadů podryvat nově ustanovené poměry v pohraničí.⁵⁴

Zmíněný dokument podává svědectví o převládajících nešvarech předcházejících měsíců, které provázely přípravu organizovaného odsunu a provádění retribuční spravedlnosti, a které rovněž měly vliv na nepořádky v rozdělení zadržených do nepříslušících táborů. Mezi časté nepřístojnosti patřily dle národního výboru zatýkání Němců a kolaborantů nepověřeným

---

⁴⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 35, *Hlášení 14.11.*

⁵⁰ Tamtéž, *Hlášení 15.11.*

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, 25.11.

⁵³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Č. j. 101/1945.*

⁵⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, *Č. j. 500/5/45.*

civilním personálem nebo zadržování osob bez sdělení konkrétního obvinění, užívané třeba i k neoprávněnému zmocnění se majetku zadržovaných.⁵⁵

Složitější problematikou je situace rakouských Němců, kterým věnujeme samostatnou podkapitolu.

1.4.2. Problém rakouských Němců a Němců žijících mimo tábory

I přes geografickou blízkost Znojemska k hranicím Rakouské republiky byli příslušníci německé národnosti považováni zpravidla za říšské, nikoliv rakouské Němce. Toto rozdělení nebylo nijak nepodstatné, protože navzdory tomu, že rakouští Němci zpravidla nebyli vyňati z odsunu, nebylo na ně pohlíženo jako na příslušníky nepřátelského národa. Rakouští Němci by také neměli být bez závažných důvodů internováni v některém z táborů.⁵⁶

Rakouští Němci oplývali svobodou pohybu, směli bez omezení používat veřejnou dopravu a měli možnost disponovat movitým majetkem, vyjma cenností a předmětů ze zlata, který mohli před deportací zpeněžit. K odsunu si mohli zvolit cestu organizovaným transportem nebo cestu vlastními prostředky.⁵⁷ V době pobytu na československém území měli nárok na plné potravinové přiděly, nikoliv na snížené německé.⁵⁸

V reálné praxi bylo ovšem těžké beze zbytku dodržet výše zmíněnou oficiální linii. Dle mnohých zpráv ONV i SNB docházelo na Znojemsku k častým přehmatům, kdy rakouští státní příslušníci žijící na Znojemsku byli podrobováni zabavování majetku, mnohdy i osobami neúředními, a bývali vůbec stavěni na roveň říšským Němcům.

Stejně tak právo neomezeného pohybu bylo porušováno nedobrovolným zadržením v některém ze znojemských táborů. Proti tomu pravidelně protestoval znojemský zvláštní

---

⁵⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 2523/45.

⁵⁶ Tamtéž, Č. j. 4935-II/3/1945 opis.

⁵⁷ Tamtéž, Č. j. 3893/7-III.

⁵⁸ Tamtéž, Č. j. 4935-II/5/1945 opis.

přidělenec Rakouského repatriačního komitétu, a to nejen v prvních měsících po skončení války, ale ještě v únoru 1946, tedy v době povšechně spořádaných poměrů.⁵⁹

V době po divokém odsunu nacházíme přímo rozhořčení nad výhodami Rakušanů. V Českých Křídlovicích v říjnu 1945 uspořádali manifestaci za odsunutí zbývajících Rakušanů, kteří se dle předcházejících hlášení Bezpečnosti chovali provokativně a vyzývací, protože „chodí ustrojeni v ryze německých úborech a žádají na českých úřadech, že musí býti s nimi mluveno německy“.⁶⁰

Toto hodnocení ovšem platilo o pozůstatcích německého osídlení všeobecně. V hlášeních Bezpečnosti nacházíme tlumočené názory kladoucí rovnítko mezi Rakušany a Němce, takže útoky na Rakušany byly hodně podobné útokům na dosud neodsunuté Němce.

V Mackovicích dokonce kdosi zinscenoval přepadení stráže, aby celou akci mohl svést na místní neodsunuté Němce. Místní stanice však po prošetření seznala, že šlo o jasnou provokaci - výpovědi civilních strážců se rozcházely a nenašly se ani nábojnice od výstřelů útočníků.⁶¹

Tažení proti rozdělování na Rakušany a Němce probíhalo i na celookresní úrovni. Nenajdeme hlášení Bezpečnosti okresnímu výboru neobsahující některý z přehmatů, kdy i Rakušan byl zadržen jako nacista nebo kdy se Němec za Rakušana vydával.

Bezpečnost z celé situace vinila rakouskou stranu, protože podle policejních zpráv některé vesnice v Rakousku vydávaly antidatované domovské listy komukoliv prakticky na

---

⁵⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Zahl. 184/46J.I. opis.*

⁶⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 220/45.

⁶¹ Tamtéž, Č. j. 500/2/45.

požadání. S domovským listem se pak každý mohl před českými úřady prokazovat jako Rakušan.⁶²

1.4.3. Správa objektů

Hlavní tíha správy sběrných táborů zpočátku připadla na zřizovatele, tzn. na ONV ve Znojmě. Civilní pracovníci byli vedeni jako zaměstnanci okresního výboru, i když pracovali pod přímým velením policejního personálu NBS/SNB, jehož výpomoc při administrativním řízení byla i přes civilní charakter zařízení povolena nadřízenými úřady.

Zaměstnanci táborů bývali vedeni jako zaměstnanci ONV, zatímco zaměstnanci NBS/SNB přidělení do táborů na velitelská místa zůstávali stále zaměstnanci Bezpečnosti nehledě na to, že vystupovali jako podřízení politické správy ONV.⁶³

Nadřízenými úřady byly v druhé instanci zemský národní výbor v Brně a kvůli silnému zastoupení policie v přímém velení nad ústavy také brněnské zemské velitelství Sboru národní bezpečnosti (před červencem 1945 Národní bezpečnostní stráž), které pro správu tábora mělo zřízeno velitelství internačních táborů v zemi moravskoslezské. Další úřední instancí správy táborových zařízení bylo ministerstvo vnitra, jehož pozice nebyla zpočátku nijak silná, avšak později posílila vlivem reorganizace táborových zařízení na přelomu let 1945 a 1946.

Velitelem sběrného tábora na Pražské ulici se brzy stal strážmistr Karel Tojšl, jenž byl záhy povýšen do hodnosti štábního strážmistra. Jeho zástupcem byl strážmistr Stanislav Lancouch, který po reorganizaci na přelomu let 1945 a 1946 převzal po Karlu Tojšlovi velení nad sběrným táborem, zatímco se Karel Tojšl ujal velení v internační části střediska. Dílčí velení nad internační a pracovní částí tábora na Jarošově ulici do konce roku 1945 připadlo

---

⁶² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. II-773/1945.

⁶³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Organizace táborů*.

Františku Jakubíčkoví, řediteli policejní trestnice, pod jejíž správou se objekt Robotárny nacházel.⁶⁴

Správcům táborů plynuly příjmy pro zaopatření zadržených a chod tábora z proplácení pracovní povinnosti chovancům. Platy nasazených se pohybovaly mezi 2 až 4 korunami za hodinu práce v roce 1945⁶⁵ a od 5,50 do 7,30 Kčs v roce 1946.⁶⁶

Z této částky se ovšem ve prospěch ministerstva vnitra strhávalo 20 procent. Po odečtení stravy a dalších položek připadl de iure zbytek zadrženému,⁶⁷ jenom nebylo možné v táboře tyto peníze nijak využít. Nanejvýš je zadržený mohl využít po případném propuštění na svobodu.

V případě nejpočetnějšího znojmského sběrného tábora dané příjmy pokryly plně náklady na provoz tábora, zahrnujíc stravu a ubytování vězňů. Do tohoto výčtu později spadaly i platy civilních strážných, kteří byli placeni 1550 korunami měsíčně, čímž se blížili i platům pracovníků SNB, přihlédneme-li na skutečnost, že plat velitele Tojšla činil 1680 korun.⁶⁸

Po srpnu 1945, kdy došlo k normalizaci a k právnímu podložení hospodaření táborů, bylo samostatné hospodaření tábora zakázáno. Finanční správa a dozor nad hospodaření přešla plně na zřizovatele, tedy na okresní výbor.

Všechna zúčtování probíhala přes účty patřící ONV ve Znojmě, který pro stálé výdaje jako zaopatření zadržených a platy strážců měl určené tabulkové výdaje.⁶⁹ Národnímu výboru

---

⁶⁴ Tamtéž, Protokol ze dne 30.12.

⁶⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 1013/45.

⁶⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 91/2-III/1946.

⁶⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 14695-III.

⁶⁸ Tamtéž, Č. j. 1464/1945.

⁶⁹ Tamtéž, *Přehled státních hospodářských prostředků*.

měl tábor zúčtovat všechna nečekaná vydání, například související s přestavbou táborových objektů, o které ovšem v případě žádného z objektů nemáme zprávy.

Nečekaná vydání malého rozsahu mohlo později obstarávat vedení tábora i bez vědomí ONV z měsíčních záloh, které ovšem nesměly přesáhnout 2000 Kčs. Nicméně ještě v březnu roku 1946 okresní výbor vytknul internačnímu středisku používání peněz uložených sběrným táborem v červnu a červenci 1945 na účet číslo 107 ve znojemské spořitelně a nařídil jeho zrušení a převedení zbývajících prostředků na účet ONV.⁷⁰

Nešlo o žádnou malichernost, protože se na bývalém účtu sběrného tábora mohlo nalézat sice těžko vyčíslitelné, avšak jistě nezanedbatelné množství peněz. Jak bylo řečeno výše, pracovníkům u soukromých osob a korporací tehdy náležel plat od 2 do 4 korun za hodinu práce.⁷¹

Kromě platů a zbylých peněz dodaných při založení tábora z prostředků ONV se tam pravděpodobně nacházely ještě peníze pocházející ze zabaveného majetku zadržených. Šlo o ty Němce, kteří dosud nebyli propuštěni nebo se kterými nikdo ze správy tábora nevypracoval při zadržení přijímací protokol, ať už vlivem zlých úmyslů či zmatku při přejímání.

1.4.4. Počty zadržených v táborech

Před červencem se dle kusých hlášení ve sběrném táboře nacházelo kolem 400 osob. Tento počet po červenci strmě narůstal, až se ustálil okolo hodnoty 1500 lidí. Jednalo se však o osoby pouze administrativně vedené ve stavu tábora, z nichž až 90 procent bývalo vedeno jako dlouhodobě pracující v zemědělských usedlostech pod národní správou.⁷²

---

⁷⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 7616/6-1946.

⁷¹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Organisační pro sběrný tábor ve Znojmě*.

⁷² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 36, *Hlášení 28.12.*

Pro vedení tábora dlouhodobé nasazení na práci představovalo způsob jak se zbavit starosti o chovance a jeho zajištění, což obzvláště v zimě, ze které pochází výše zmíněný údaj, bylo nejvhodnějším řešením vzhledem k nedostatečnému počtu topných zařízení v táboře. Protože se však Němci vraceli do domů s již ubytovanými českými osídlenci, vznikaly různé konfliktní situace.

Příkladem buď stížnost obyvatel Horního Břečkova, kteří požadovali návrat Němců do sběrného tábora, protože podle jejich názoru byla obec vždy česká, a proto v ní nemuseli Němce trpět.⁷³ To byl pochopitelně falešný argument, protože ona proklamovaná etnická jednota vesnice existovala teprve od přelomu července a srpna téhož roku, kdy ještě před zákazem dobrovolného odsouvání proběhla masivní deportace Němců za rakouské hranice.⁷⁴

O zadržených v táborech v Robotárně nemáme přesné záznamy až do srpna 1945, tudíž můžeme maximálně pro předcházející období analogicky předpokládat obdobné tendence, jaké panovaly v počtu chovanců v období po srpnu.

Klesající tendenci projevoval internační tábor, který z šesti set osob zadržovaných v srpnu hlásil pravidelný úbytek kvůli postupnému převádění do sběrné části tábora na Pražské ulici či kvůli prostému propouštění po osvobození mimořádným lidovým soudem. Početnou skupinu takto propuštěných ale tvořily osoby, které byly zadrženy bez jakéhokoliv právního podkladu a byly propouštěny teprve po soustavném upozorňování nadřízených orgánů. Do konce roku 1945 se v internačním táboře nacházelo 420 osob.⁷⁵

---

⁷³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Žádost o odebrání něm. Příslušníků.*

⁷⁴ KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici.* Vídeň 1995. s. 310.

⁷⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 9, inv. č. 38, *Hlášení 29.12.*

V prosinci roku 1945 se postupně internační tábor vyprázdnil na Jarošově ulici průměrným denním přesunem cca 30 osob do krajského internačního střediska,⁷⁶ až došlo 6. 1. 1946 k přesunu či propuštění všech zadržených.⁷⁷ Na Jarošově ulici se nacházela pouze pracovní část internačního střediska, kde se v té době nenacházelo více jak dvě stě nasazených.⁷⁸

Zhruba polovinu tohoto počtu opět tvořily pouze registrované osoby přidělené k trvalé práci, ubytované mimo ústav přímo na pracovišti. Jak počet dlouhodobě přidělených mimo tábor, tak počet osob v táboře zhruba odpovídal počátečnímu stavu v srpnu a nijak dramaticky se neměnil.⁷⁹

Pro nedostatečné obsazení pracovního tábora se uvažovalo o jeho sloučení se sběrným střediskem na Pražské ulici, o jehož vyprázdnění na začátku roku 1946 jsme již hovořili. V areálu Robotárny by se pak mělo zařídit středisko pro přestárlé, které by správa táborů nemusela převážet až do Fryšavy (dnešních Břežan) či Hrušovan nad Jevišovkou.⁸⁰ Plán se nakonec neuskutečnil.

1.4.5. Reorganizace táborové soustavy

Reorganizace táborů na krajské internační středisko byla předjímana už na konci října 1945. Dle původního plánu měl být 20. prosince přerušen příjem chovanců, aby byla ulehčena reorganizace internačního tábora pro úkoly následujícího roku. V roce 1946 měl tábor jako

---

⁷⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 35, *Hlášení 11.12.*

⁷⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 36, *Hlášení 6.1.*

⁷⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 37, *Hlášení 28.12.*

⁷⁹ Tamtéž, *příslušná hlášení.*

⁸⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Protokol sepsaný dne 30.12.*

krajské středisko přijímat internované z okresních táborů v Mikulově, Moravských Budějovicích a Moravském Krumlově.⁸¹

Právě centralizace správy táborů a vlastně centralizace správy státu jako takového byly převládající tendencí poválečných měsíců. Vítězství centralizačního modelu se však projevilo až na přelomu let 1945 a 1946, kdy byla většina osob zadržených dle retribučních dekretů soustředěna v areálu na Pražské ulici.

Tábor na Pražské ulici pak plnil funkci krajského internačního střediska, jehož základní dispozice nepřicházely pouze po linii ministerstvo vnitra – zemský národní výbor či velitelství – okresní národní výbor a samotný tábor, ale nově také po zkrácené linii ministerstvo vnitra – velitelství střediska. Celou reorganizací se konkrétně stanovila provázanost mezi jednotlivými zařízeními, která nyní všechna podléhala jednotnému velitelství internačního střediska na Pražské ulici, do jehož čela byl dosazen štábní strážmistr Karel Tojšl.⁸²

Od začátku roku 1946 začal pro krajská střediska platit jednotný táborový řád vydaný ministerstvem vnitra. Ten se oproti řádu vydanému zemským velitelstvím výrazně nelišil, vyjma odlišně definovaného denního režimu – zemský řád nařizoval budiček o hodinu později než řád ministerstva.⁸³

Oproti tomu byl pracovní tábor i v roce 1946 zřejmě stále řízen dle řádu zemského velitelství. Pracovní tábor se totiž na rozdíl od přesunutého tábora internačního stále nacházel na Jarošově ulici, mimo krajské internační středisko, takže navzdory organizační podřízenosti šlo o pobočné zařízení nemající status krajského střediska. Taktéž se nám nepodařilo nalézt žádný prováděcí příkaz týkající se zavedení řádu i mimo objekt na Pražské ulici, což byla praxe aplikovaná při zavádění řádu zemského velitelství.

---

⁸¹ Tamtéž, Č. j. 4980/45.

⁸² Tamtéž, *Protokol sepsaný dne 30.12.*

⁸³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 20, *Domácí řád krajského internačního střediska.*

Ať už platil v pracovním táboře jakýkoliv řád, působilo jeho uplatňování zbytečné starosti personálu Robotárny na Jarošově ulici, kde se od začátku roku nacházela policejní trestnice. Její personál převzal ostrahu nad pracovním táborem a musel aplikovat zvláštní pravidla na pouhých několik desítek zbylých chovanců pracovního tábora, kteří se v ústavu fyzicky nacházeli. Dalších sto osob bylo v tomto táboře evidováno jako dlouhodobí přidělenci na vzdálených pracovištích.⁸⁴

Vynucování zvláštního režimu bylo zřejmě tak zbytečnou starostí pro dozorce policejní trestnice, že docházelo k poměrně častému hledání třeba i chatrných důvodů k převedení do internačního nebo sběrného tábora na Pražské ulici.

Ke zrušení pracovního tábora de facto došlo v polovině roku 1946, kdy byli poslední chovanci zařazeni do odsunu. Vzhledem k funkci pracovního tábora jako faktické součásti policejní trestnice ani nedošlo k oficiální likvidaci, takže nelze přesně určit formální ukončení funkce pracovního tábora ve Znojmě.

Podobné odumírání čekalo i internační tábor ve středisku na Pražské ulici. U něj ovšem máme zachovalou dokumentaci a proto můžeme s určitostí tvrdit, že poslední ze zadržených v internačním táboře byli 6. června převedeni do věznice při krajském soudu nebo převedeni do sběrného tábora k odsunu.⁸⁵

1.4.6. Dozor nad tábory

Dozor nad vězni v obou objektech vykonával strážní oddíl čítající 75 převážně civilních strážců, kteří střežili objekt na Pražské ulici a příslušné části bývalé donucovací pracovny na Jarošově ulici do začátku reorganizace na konci listopadu 1945. Civilním dozorcem se mohl stát občan české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti starší 21 let, bezúhonný a bez

---

⁸⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 37, *Hlášení 28.12.*

⁸⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Č. j. 2059/46.*

důvodů vylučujících ho z práv nošení zbraně. U mužů bylo navíc vyžadováno absolutorium prezenční vojenské služby. Dozorce schvaloval okresní výbor, jehož předsedovi uchazeč skládal slib povinnosti.⁸⁶

Po sloučení strážního oddílu sběrného a internačního tábora došlo k propuštění více než poloviny civilních strážců zaměstnanými ONV.⁸⁷ To bylo dáno celkovým klidem v táboře a dočasnou přítomností pravidelné armády v dříve nepoužívané části objektu na Pražské ulici. I když bylo vojsko odděleno od tábora drátěnými zátarasy, mohlo celkem jednoduše zasáhnout v táboře v případě větších nepokojů.⁸⁸

Celkově strážní oddíl tvořilo 36 čekatelů SNB pod přímým velením vrchního strážmistra Karla Tojšla, dále pod velením Stanislava Lancoucha 27 civilních dozorců sběrného tábora, jejichž řady tvořily 2 ženy potřebné pro dozor nad ženskou částí střediska.⁸⁹

Podle domácího řádu totiž nesměli mužští dozorcí vstupovat do stavení, ve kterém byly ubytované ženské chovankyně. Vstoupit mohli jedině za přítomnosti velitele tábora či ženské příslušnice strážního oddílu.⁹⁰

Domácí řád upravoval celkový styk dozorců s chovanci. Strážní a zadržení spolu směli mluvit pouze v nutných případech a to slušně a česky. Oslovovat dospělého zadrženého bylo povoleno dozorcům pouze vykáním. Naproti tomu byli chovanci v rozhovoru s dozorcem omezeni ještě více. Oslovit dozorce mohl pouze v odůvodněných případech a to pouze předepsanou formou začínající oslovením: „Pane (příslušný služební titul), obracím se na Vás s žádostí.“⁹¹

---

⁸⁶ Tamtéž, *Služební řád pro dozorce*.

⁸⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Protokol ze dne 30.12.*

⁸⁸ Tamtéž Č. j. 1932/45.

⁸⁹ Tamtéž, *Protokol ze dne 30.12.*

⁹⁰ Tamtéž, *Domácí řád pro všechny tábory v zemi Moravskoslezské.*

⁹¹ Tamtéž, *Organizační řád sběrného tábora Znojmo.*

Postupem času při úbytku vězňů internačního tábora, ať už byl zapříčiněn propouštěním či převedením do krajské věznice na výkon trestu, se počet strážných internačního střediska snížil na 30 osob, což bylo způsobeno spíše převelením čekatelů SNB než dalším propouštěním civilních dozorců, o kterém v záznamech není zmínka

Počet strážných nakonec v červnu roku 1946 klesnul na pouhých 15 osob. To bylo spojeno se zrušením internačního tábora v krajském středisku na Pražské ulici. V areálu zůstalo pouze sběrné středisko, které navíc mělo za sebou nejhektičtější období práce. Na rozdíl od červnové smršti tří úplných vypravených transportů se od července vypravovaly měsíčně jeden, maximálně dva neúplné transporty.⁹²

Všichni strážci byli vyzbrojeni služebními pistolemi.⁹³ V počátečních měsících fungování tábora lze v případě civilních dozorců předpokládat vyzbrojení palnými zbraněmi civilního typu, jakými byly kořistní či lovecké zbraně v osobním držení civilních strážců.

Dle předacího protokolu zhotoveného při likvidaci tábora správa měla k dispozici pestrou směsici zbraní pocházejících z výzbroje různých armád: od maďarských ručních granátů, po několik ruských a německých automatů a dva kusy lehkých kulometů. Mimo nich dozorcí hlavně používali dvacítku vojenských karabin typu 98 N,⁹⁴ jak byly označovány kořistní zbraně Kar 98k z výzbroje německé armády.

Teprve od července 1946 se ministerstvo vnitra začalo starat o regulaci výzbroje strážných v táborech a dovolilo strážnímu oddílu tábora na Pražské ulici používat pouze 10 kusů karabin typu 98 N. Karabiny směli používat pouze strážci s absolvovaným vojenským

---

⁹² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 12, inv. č. 46, Č. j. 194/46.

⁹³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Služební řád pro dozorce*.

⁹⁴ Tamtéž, Č. j. 2093/46.

výcvikem a v případě nepoužívání měly být zbraně uzamčeny pod dohledem ve strážnici společně s 50 kusy munice.⁹⁵

Dozorci v táborech nosili stejnokroj, který měl mít zpočátku stříh a případně i barvu stejnokroje SNB, ovšem bez výložek a hodnostních označení. Později po změně stejnokrojů SNB v druhé polovině roku 1946 ve snaze rozdělit civilní dozorčí personál od personálu Bezpečnosti zapověděly nadřízené orgány provedení stejné změny na stejnokrojích dozorců. Navíc při pořízení případných nových stejnokrojů se nesměl nový stejnokroj dozorce blížit policejnímu ani barvou.⁹⁶

Toto oddělení složek sloužících v táborech od personálu SNB předznamenávalo konečnou fázi řízení středisek, ve které po odsunu nespolehlivého obyvatelstva měla nastat normalizovaná situace, kdy by civilní složky nezastávaly žádnou významnou funkci při ochraně státu. Odloučení civilních a policejních složek došlo tak daleko, že ani po zrušení strážního oddílu v táboře nejsou žádné záznamy o nabízení přestupu dozorců k SNB nebo do armády a předpokládá se u většiny propuštěných dozorců návrat k původnímu civilnímu zaměstnání.

Ať zastával dozor nad chovanci objektů personál civilní nebo policejní, nebyla efektivita strážního oddílu nikdy nijak vysoká, vzhledem ke každodennímu pracovnímu nasazení internovaných a vězňů. Ostraha táborů v takovém případě měla chovance předávat pod ostrahu civilního dozoru jmenovaného místním národním výborem. Vzhledem k prostorovému rozptýlení pracovníků však dozor nad každou pracovní skupinou byl pouhým zbožným přáním nadřízených úřadů.⁹⁷

---

⁹⁵ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 2422-9/7-46-11-Vb/2 opis.

⁹⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 24473/6.

⁹⁷ Tamtéž, Č. j. 1622-27/3-46-87-Vb-3 opis.

V případě tak laxního dozoru patřily útky chovanců takřka k dennímu pořádku, což dokazují dochovaná ranní hlášení o stavech zadržených a vězňů v obou objektech. Časté útky dokonce i z internačního tábora byly obzvláště flagrantní vzhledem ke skutečnosti, že na rozdíl od sběrného nebo pracovního tábora se v něm nacházely zpravidla osoby obviňované z nepřátelství vůči státu a kolaborace s nacismem.

Situační zpráva znojenské SNB celou situaci popisuje velmi lakonicky: „zajištěné osoby utíkají za hranice, čemuž nelze zabránit, jelikož nelze postavit za každého zajištěného jednoho strážného.“⁹⁸ V takové situaci viděly nadřízené orgány řešení ve spolupráci dozorců a příslušníků SNB s civilními orgány, které byly po dobu práce zodpovědní za zadržené.

Tato spolupráce mezi složkami a civilní správou byla z pohledu vedení táborů značně dvojsečná. Oběžník velitele tábora popisuje případ, kdy byly chovancům vydávány propustky ze zaměstnání na čtyři i více hodin, zpravidla kvůli návštěvě rodiny, což podle velitele působilo špatně na pracovní morálku internovaných a dávaly pochopitelně větší prostor k útkům.⁹⁹

Počet útků alespoň v případě internačního tábora se dramaticky zmenšil po reorganizaci a převedení tábora do střediska na Pražskou ulici. Tam mohli vězni plnit svou pracovní povinnost v táborové dílně a kovárně, takže neměli tolik příležitostí k útkům. Útky z ostatních táborů ustaly teprve až s vypravováním organizovaných transportů.

Poslední, spíše okrajovou součástí ochrany internačního střediska na Pražské ulici byla hasičská pohotovost, která v táboře fungovala od února 1946, a která byla tvořena zadrženými pracujícími v táborové kovárně a zámečnické dílně. Ti operovali pod velením vrchního dozorce Josefa Vlčka či v jeho nepřítomnosti pod velením dozorce velícímu baráku číslo VI,

---

⁹⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 971-2/45.

⁹⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 18, Č. j. 912-1945.

nacházejícího se uprostřed objektu. Táboroví požárníci mohli pro boj s požárem použít až dvě pojízdné hasičské stříkačky nacházející se v areálu.¹⁰⁰

Hasičský oddíl však nedokázal včas zabránit rozšíření požáru, ke kterému došlo v poledne 12. dubna 1946. Při něm se vlivem zkratu elektrického vedení vzňala jedna ze strážních věží při obvodu tábora a než byl požár uhašen, stačil zničit blízké stavení tvořící zeď tábora. Vyhořelé stavení bylo jedním z objektů využívaným místním 24. plukem jako garáže či stáje.¹⁰¹

1.4.7. Denní režim

Denní režim zadržených byl ustanoven příslušným domácím řádem táborů. V případě sběrného tábora se nám zachoval domácí řád z května roku 1945, který byl 13. července nahrazen řádem zemského velitelství, který v kolidujících bodech explicitně nahrazoval řád znojenského tábora. Tento dokument zemského velitelství byl vypracován na základě zkušeností z organizace tábora v Kounicových kolejích v Brně.¹⁰²

Řád zemského velitelství byl poté užit i na internační a pracovní tábor v objektu na Jarošově ulici, která do té doby měla řád společný s policejní trestnicí. Řád trestnice i přes svou povšechnou podobnost s řádem tábora na Pražské ulici více omezoval návštěvy vězňů. Naproti tomu obsahoval řád trestnice ustanovení o možném přilepšení stravy za úplat, což je ovšem ustanovení, jehož platnost i v internačním táboře je značně diskutabilní.¹⁰³

Podle řádů byly chovanci po přijetí do tábora odebrány osobní doklady. Následně se přistoupilo k osobní prohlídce a k prohlídce zavazadel, které byly chovanci odebrány, a ponechány mu byly pouze předměty denní potřeby. Za ty se zpravidla považovaly hygienické

---

¹⁰⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 20, *Hasičská pohotovost*.

¹⁰¹ Tamtéž, *Protokol o požáru 12.4.*

¹⁰² STANĚK, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945-1949*. Šenov u Ostravy 1996. s. 37.

¹⁰³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Vězeňský řád*.

potřeby, hodinky nebo šperky vysoké osobní hodnoty, jakými byly snubní prsteny apod. Pokud to bylo nutné, byly všechny přinesené předměty, osoby a jejich oblečení podrobeny dezinfekci.¹⁰⁴

Poté byl chovanec ubytován. V areálu na Pražské ulici se nacházela dřevěná stavení barákového typu, která měla vlastního vedoucího z řad chovanců. Baráky byly rozdělené dle pohlaví ubytovaných a do stavení nesměly osoby opačného pohlaví ani vstoupit. Výjimku tvořily pouze děti do 14 let, které bez ohledu na pohlaví měly žít ve stejném stavení s matkou.¹⁰⁵

Areál na Pražské ulici byl tvořen dle potřeby až 24 užívanými budovami (viz příloha č. 1). V době na přelomu let 1945 a 1946 bylo z tohoto počtu 11 stavení obývaných chovanci táborů. V samostatných budovách se nacházelo skladiště, strážnice a dílna. Na původním dokumentu neoznačená budova u vchodu do sběrného tábora sloužila zřejmě jako administrativní velitelství tábora a strážnice.¹⁰⁶ Čtyři budovy zabrané pro ubytování mužů 24. pluku znázorněné na plánu (viz příloha č. 1 vlevo) byly pouhým přechodným zábořem a dříve byly používány pro ubytování chovanců. Vojsko se v těchto objektech nacházelo pouze od konce září 1945 do začátku ledna 1946.¹⁰⁷

Protokol z konce prosince podává obsazení jednotlivých budov. Vlivem propouštění osob ze sběrného tábora na přelomu listopadu a prosince se v jeho objektu nacházelo pouhých 120 osob (z maximální kapacity 450), zatímco v internační části se nacházelo osob 370 (z maxima 1000). Prostým dělením můžeme určit kapacitu jednoho ze stavení na cca 150 osob.¹⁰⁸ Toto platilo ovšem pouze v ideálním případě. Z červnových dnů se nám sice ze sběrného tábora

---

¹⁰⁴ Tamtéž, *Domácí řád pro všechny tábory v zemi Moravskoslezské*.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 18, inv. č. 85, *Situační plán internčního střediska*.

¹⁰⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Protokol ze dne 30.12.*

¹⁰⁸ Tamtéž.

takřka nezachovala denní hlášení o stavu zadržených, ale pouze dílčí zápisy některého z velitelů baráků, podle kterého se v jeho stavení v tomto období nalézalo až 230 osob.¹⁰⁹

Na plánu můžeme vidět, že bylo středisko z vnějšku i vnitřně oddělováno drátěnými překážkami. Vnější překážky oddělovaly tábor od ubytoven vojska. Vnitřně překážky rozlišovaly část sběrného a internačního tábora. Použití přenositelných drátěných překážek se jevilo praktickým řešením pro oddělení, protože bylo možné jejím posunutím získat dodatečnou ubytovací kapacitu.¹¹⁰

V areálu na Jarošově ulici bývali chovanci ubytováni ve společných celách. Ty v prvních měsících byly vzhledem k vysokému počtu zadržených přeplněné bez dostatečné výbavy slamníky a ložního prádla. To bylo dáno vysokým počtem zadržených, z nichž mnohým nebylo sděleno obvinění, ani s nimi nebyl vypracován protokol o zadržení.¹¹¹

Cely na Jarošově ulici nebyly pro takový nápor nijak upraveny a ani neprošly žádnou rekonstrukcí, přestože celý objekt byl po válce v dost zanedbaném stavu. Dokonce je přímo z objektu Robotárny hlášen útěk zadrženého bezejmenného příslušníka Rudé armády (označován pouze jako řidič pplk. Onkina), který prolezl skrz špatně zasazenou okenní mříž.¹¹²

V pozdějších dobách, kdy se počet zadržených ustálil, měl každý z chovanců všech táborů přidělené očíslované lůžko se slamníkem. Slamník mohl být zadrženému v případě kázeňských prohřešků odebrán, ovšem nejvýše na dobu tří dnů. Dalším povoleným trestem bylo

---

¹⁰⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 1-2, inv. č. 9, *Denní hlášení, barák č. 4.*

¹¹⁰ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 18, inv. č. 85, *Situační plán internčního střediska.*

¹¹¹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, *Č. j. 241/45.*

¹¹² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 8, inv. č. 34, *Hlášení 14.7.*

odepření práva dopisovat či odnětí teplé stravy, maximálně po dobu tří dnů. Veškeré tělesné tresty byly oficiálně zapovězeny.¹¹³

V táboře se při určování denního režimu rozlišovala doba zimní (od 1. října do 31. března) a doba letní (od 1. dubna do 30. září). V zimě platil budíček zpravidla v 7 hodin a večerka ve 21 hodin. V letní době budíček v 6 a večerka ve 22 hodin. Neděle a státní svátky byly považovány za dny pracovního klidu, neurčil-li jinak velitel tábora z důvodů neodkladných prací v táboře nebo z důvodů výpomoci na strategicky důležitých úsecích národního hospodářství.¹¹⁴

Návštěvy zadržených byly možné po svolení velitele tábora nebo jeho zástupce za přítomnosti stráže. Hovor při návštěvě musel probíhat pouze v českém jazyce a bylo zakázáno předávání jakýchkoliv předmětů či psaných zpráv. Obzvlášť bylo zapovídáno podepisování antidatovaných smluv a dokumentů majetkoprávní povahy, které by mohly být použity k vynětí majetku z národní správy.¹¹⁵

Chovanci směli jednou měsíčně napsat jeden korespondenční lístek o 25 řádcích, který procházel kontrolou a byl případně podroben cenzuře. Jak již bylo řečeno, bylo odnětí práva korespondence aplikováno jako častá forma trestu.¹¹⁶

Chovanci byli podrobováni dvakrát týdně prohlídce výskytu vši. Tábor na Pražské ulici měl pro příslušné procedury zřízen vlastní odvšivovací stanici.¹¹⁷ V roce 1946 pak máme

---

¹¹³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Domácí řád pro všechny tábory v zemi Moravskoslezské*.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž, Č. j. 1494/1945.

zprávy o plošném využívání DDT.¹¹⁸ Chovanci jednou za 14 dní docházeli na koupele do městských lázní.¹¹⁹

V zásadě měli chovanci táborů nárok na stravu ze stejného množství jako Němci žijící na svobodě. Pochopitelně zde hovoříme o ideální situaci, protože nelze předpokládat, aby při společném stravování nedocházelo k nesouměrné distribuci mezi zadrženými či ke krádežím zpracovávaného materiálu.

Dalo by se také očekávat uplatňování praxe užívané v táborech obdobného typu, kde vlivem pracovního nasazení mimo tábor dostávali pracující chovanci místo předepsaných třech jídel jídla pouze dvě, ranní a po návratu do tábora o to vydatnější jídlo večerní.¹²⁰

Vlivem poválečné bídy se však zřejmě jednalo o podobně jednotvárnou stravu, jakou ji obecně v obdobných táborech popisuje Staněk, tedy zeleninové polévky bez masa a zpravidla bez soli, vařené brambory s menším množstvím omáčky apod.¹²¹ V takové nouzi byl pochopitelný pokoutný prodej potravin za cenné osobní předměty, které nebyly odebrány zadrženým, jako byly snubní prsteny či hodinky. Evidujeme případy nedovoleného předávání jídla zadrženým, ať už v nestřežené chvíli při nástupu do zaměstnání či v táboře při uplacení dozorce.

Druhý jmenovaný případ mohl mít velmi kruté důsledky pro dárce, jak okazuje případ Kristiny Chaloupkové, která se v červnu roku 1946 pokoušela u brány střediska své internované sestře předat chléb a tlačenku. Když byla dozorkyní Petržálkovou (v denních hlášeních podepsovanou jako Petrželkovou) upozorněna na zákaz předávání věcí chovancům tábora, odpověděla Chaloupková německy, že česky nerozumí, což dle protokolu na dozorkyni

---

¹¹⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 213/273.

¹¹⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 1464/1945.

¹²⁰ STANĚK, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945-1949*. Šenov u Ostravy 1996. s. 69.

¹²¹ Tamtéž.

působilo velmi drze a vyzývavě. Chaloupková proto byla zadržena a za své chování ztratila osvědčení o národní spolehlivosti. Nakonec dle přípisu na protokolu byla deportována transportem 25. srpna 1946.¹²²

To vše bylo dáno praktickou nemožností využít oficiálních kanálů k předání potravin chovancům, protože příjem potravinových balíčky spadal pod stejnou regulaci jako příjem korespondence. Probíhal tedy maximálně jednou měsíčně a po kontrole dozorců.¹²³

Neexistují sice žádné zmínky o zabavování jídla předaného oficiální cestou, mějme však na paměti přirozenou nedůvěru německého obyvatelstva, které bývalo svědky úředně prokázaného neoprávněného zabavování movitého majetku vyňatého z dekretů o zabavení majetku státně nespolehlivých osob. Proto nelze předpokládat, že by v době poválečného nedostatku potravin příbuzní zadržovaných nějak přílišně využívali tuto oficiální cestu.

I v případě přísných předáků na pracovištích se našel způsob prolomit izolaci předepsanou domácím řádem. To ilustruje červnová stížnost ředitelství SNB, podle níž docházelo pravidelně k předávání balíčků s jídlem před nástupem do zaměstnání. Takové předávání bylo zřejmě přehlíženo, protože zrovna vydání stížnosti bylo podmíněno incidentem, kdy předávání balíčků zpozorovali a zabránili mu příslušníci výcvikového praporu vojenské policie.¹²⁴

Pochopitelně nelze laxnost strážců paušalizovat. Pozorujeme rozdílnou míru zacházení s chovanci pracovního a sběrného tábora a vězni v táboře internačním. Například v prosinci 1945 vydalo ředitelství národní bezpečnost ve Znojmě rozkaz, aby kromě civilního dozoru na pracovišti doprovázel táborový dozorce alespoň vězně zadržené podle retribučního dekretu

---

¹²² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Chaloupková Kristina, 1903*.

¹²³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Domácí řád pro všechny tábory země Moravskoslezské*.

¹²⁴ Tamtéž, Č. j. 781/45.

nebo pro zločiny proti státu.¹²⁵ Vzhledem k útěkům pokračujícím do převedení pracovníků do dílen vně tábora na Pražské ulici se však jeví, že toto nařízení bylo obcházeno.

1.4.8. Zařízení táborů a péče o zadržené

Oba hlavní ústavy nebylo potřeba prakticky nijak obzvláště zařizovat. V případě Robotárny vznikly oba ústavy úpravou stávajícího objektu zemské donucovací pracovny. V objektu na Pražské ulici se vojenské ubikace barákového typu nacházely již od počátku dvacátého století. Největší úpravou byla elektrifikace objektu na Pražské ulici.¹²⁶

Zatímco zařízení objektů bylo standardní, patřilo k nadstandardní vlastnosti táborů poměrně svědomitě plnění nařízení vlády prosazující co nehumánnější zacházení s ohroženými osobami, jak plyne například z dodržování nařízení týkajících se ubytování dětí a dlouhodobě nemocných, která mnohým táborům v jiných oblastech činila velké problémy.

V případě ubytování dětí nadřízené orgány velitelství táborů zaplavovaly zákazy umístování dětí do táborů¹²⁷, i když v tomto ohledu nešlo oběma správám nic vytknout. Již před vydáním upozornění se koncem září v žádném táboře nenacházelo žádné dítě ve věku do 14 let. Nejmladšími dětmi byli chlapci a dívky ve věku 14-18 let, kterých bylo vedeno ve stavu kolem tří set, a kteří byli navíc ubytováni v méně střeženém učňovském domově na Jarošově ulici, který administrativně podléhal sběrnému táboru.¹²⁸

V neúplných záznamech máme zmínky o dětech nacházejících se v odděleném ženském baráku nejpozději v polovině června 1945, avšak poté došlo k jejich propuštění i s matkami. Do konce roku se pak další dítě v táborech zřejmě neobjevilo.¹²⁹

---

¹²⁵ Tamtéž, Č. j. 793/45.

¹²⁶ Tamtéž, Č. j. 1464/1945.

¹²⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 2519/45.

¹²⁸ Hovoří o tom rovnost součtů přítomných v denních hlášeních stavů. Viz příslušné dokumenty.

¹²⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 9, inv. č. 39, *Hlášení* 30.6.

To kontrastuje s podmínkami v mnohých jiných táborech, kvůli kterým byla obě velitelství zaplavována opakovanými příkazy zemských a republikových orgánů o zaopatření dětí. Mezi problematickými tábory jmenujme např. tábor v České Lípě, kde se dohledávaly děti ještě na začátku roku 1946.¹³⁰

Jestliže hovoříme o nepřítomnosti dětí, myslíme tím pochopitelně pouze mezidobí po divokém odsunu a před organizovanými transporty roku 1946. Během organizované deportace se ve sběrném středisku děti s rodiči na přechodnou dobu nacházely, ale nemáme zprávy o nějakém zpretrhání takto těsných rodinných svazků, například zařazením do jiného transportu. To bylo dáno společným nástupem rodičů a dětí do tábora, při kterém bylo těžké učinit natolik závažný přehmat, aby děti odjely odděleně od rodičů.

Zároveň bylo zachování rodinných svazků jedním ze základních požadavků amerických úřadů v bavorském okupačním sektoru, kam transporty mířily. Jeho dodržování bylo na české straně z důvodů mezinárodní prestiže poměrně důkladně kontrolováno.¹³¹

V případě dlouhodobě nemocných a nemohoucích měla správa tábora možnost umístit chovance do specializovaného ústavu v duchu vládních nařízení. Chovanci bývali umisťováni do ústavu pro přestárlé Němce v klášteře svaté Hedviky ve Fryšavě. V něm se nacházelo kolem tří stovek osob. Podobný ústav, kterého úřady mohly v případě potřeby využít, se nacházel ještě v Hrušovanech nad Jevišovkou.¹³²

V případě nemoci bývali chovanci všech tří táborů umisťováni do místní nemocnice. Nejpočetnější sběrný tábor měl navíc dvě zařízení ošetrovny, mužskou a ženskou, lékárnu a zubní ordinaci. Lékařský personál byl tvořen samotnými internovanými Němci, nemáme

---

¹³⁰ BLAŽKOVÁ, Jana: *Internační a sběrné středisko v České Lípě*. Bězděz: Vlastivědný sborník Českolipska, sv. 10, (Česká Lípa), 2001, s. 180.

¹³¹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 170/167.

¹³² Tamtéž, *Protokol ze dne 30.4.*

zprávy o umístění českého lékaře přímo v některém z táborů. Internovaný lékařský personál však musel dle nařízení podléhat českému doktorovi, kterým byl okresní lékař Karel Holík pravidelně dojíždějící do táborů.¹³³

Zpočátku alespoň ve sběrném táboře pracovala dvojice německých lékařů. K nim po únoru 1946 přibývali lékaři z dalších deportovaných oblastí. Tito lékaři byli správou tábora prozatímně vyňati z odsunových transportů a byli deportováni až mezi posledními, aby mohli vypomoci při lékařském zajištění transportů.¹³⁴

Dlouhé věznění v táboře se pokusily české úřady kompenzovat měsíční mzdou, kterou internovaní lékaři začali dostávat od února roku 1946. Mzda 1600 korun byla srovnatelná s výškou mzdy českého civilního dozorce a na rozdíl od mzdy internovaného pracovníka nasazeného dle dekretu č. 71 nepodléhala dvacetiprocentním srážkám ve prospěch ministerstva vnitra.¹³⁵

Toto zvýhodnění však bylo spíše kosmetické. Mějme na paměti, že v táboře s omezenou svobodou pohybu bylo prakticky nemožné tyto peníze utratit. Internovaní lékaři využívali pouhý zlomek vydělaných peněz na pořízení zboží, které se správa tábora uvolila za úplatu vězňům obstarávat.

Byly to zpravidla psací potřeby či dopisní papír nebo náhradní hygienické pomůcky, jejichž držení bylo chovancům povoleno – zubní kartáčky apod.¹³⁶ K celkové neúčelnosti placení mezd internovaným lékařům přispíval fakt, že ušetřené peníze za práci v zařízení nebyly vyňaty z maxima peněz, které bylo povoleno vyvážet při odsunu.

---

¹³³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Protokol ze dne 30. 12.*

¹³⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Lékařská služba – prováděcí předpis.*

¹³⁵ Tamtéž, Č. j. 6633/46.

¹³⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 1756/45.

I přes zadržování německých lékařů v zemi se však sběrnému středisku lékařského personálu nedostávalo. Stále hlásil nadřízeným složkám nedostatek jak lékařů, tak i kvalifikovaného pomocného personálu.¹³⁷

V tábore byly povoleny náboženské úkony nepřičící se domácímu řádu zapovídajícímu hlasité projevy chovanců. V tomto byla výjimka Štědrého dne roku 1945, kdy byly i hlasité bohoslužby povoleny oběžníkem ministerstva vnitra.¹³⁸ V případě znojemského sběrného tábora předpokládáme konání bohoslužeb, poněvadž, i když nemáme zprávy o přítomnosti německých kněží v tábore v tomto období, byl od konce října domluven tábor s místním farním úřadem na konání pastorace.¹³⁹

Ke spolupráci však došlo až po nařízení vyšších orgánů, které ponoukali české duchovní k plnění pastoračních povinností přinejmenším ve sváteční době a to i za cenu, že se ze strany českých obyvatel na duchovní pomoc Němcům hledělo s nedůvěrou.¹⁴⁰

1.4.9. Pracovní nasazení zadržovaných

Jak již bylo řečeno, pracovní povinnost chovanců všech táborů, a to i přísněji střežených vězňů internačního tábora, byla definována příkazem prvně ONV, později dekretem prezidenta republiky. Vzhledem k práceschopnosti většiny zadržovaných její náplň tvořila podstatnou část dne chovanců.

Pracovní nasazení bylo jednou z mála možností opustit táborová zařízení. Na veřejnosti chovanci všech táborů museli nosit stejně jako Němci na svobodě bílé pásky s velkým písmenem N.¹⁴¹ Ve Znojmě se však setkáváme do srpna 1945 s modifikací tohoto nařízení,

---

¹³⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Odpověď k 135/126.*

¹³⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, *Č.j. II-1620-30/11-45-19-V4 opis.*

¹³⁹ Tamtéž, *Č. j. 1412/45.*

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž, *Č. j. 1144/45.*

podle které příslušníci německé národnosti vedení ve stavu tábora nosili na rukávě pásku žlutou s označením KT (kárný tábor, myšlen sběrný) a T (internační tábor).¹⁴²

V jihomoravském pohraničí byla pracovní síla využívána obzvláště v zemědělství. V tomto ohledu vedení tábora poskytovalo pracovní skupiny na obhospodaření vyvlastněné zemědělské půdy, či ve vesnicích opuštěných při divokém odsunu. To pohltilo většinu sil tábora, což se dle vyjádření velitelství sběrného tábora projevilo nemožností poskytovat výpomoc soukromým zemědělcům. Pracovní skupiny byly spíše přidělovány pod vedení žňových komisí zřízených při místních národních výborech a místních správních komisích.¹⁴³

O nedostatku pracovních sil svědčí odpověď sběrného tábora zemskému velitelství Bezpečnosti. Tomu v srpnu 1945 odpověděl na dotaz o uvolnění pracovníků pro jiné moravské kraje, že tábor stěží poskytuje pracovníky třem politickým okresům v tehdeším znojemském kraji.¹⁴⁴

Podstatnou část pracovních sil v době žní pohltil velký počet zemědělských obcí vyprázdněných v období divokého odsunu. Martin Markel poukazuje na existenci patnácti obcí pouze na Znojemsku, ze kterých bylo později organizovanými transporty odsunuto méně než deset procent předválečného obyvatelstva.¹⁴⁵

Většina obcí byla před válkou dominantně německá, a proto v jejich okolí ležela pole ladem bez kohokoliv, kdo by je obhospodařoval. Přestože v průběhu žní vesnice už bývaly zpravidla obydleny českými novoosídlenci, hlásilo ONV velké nepořádky při průběhu sklizně, protože na okres stejně jako do jiných vysídlených oblastí přicházely z vnitrozemí osoby bez zkušeností ze zemědělství.¹⁴⁶

---

¹⁴² Tamtéž, *Organizační řád pro sběrný tábor ve Znojmě*.

¹⁴³ Tamtéž, Č. j. 771/2.

¹⁴⁴ Tamtéž, *Odpověď na Č. j. 369/45*.

¹⁴⁵ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002. s. 46.

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 557/45.

Přidělení pracovních sil soukromým zemědělcům bylo zpravidla povoleno pouze ze zvláštních důvodů, jakým byl příklad rolníka Cyrila Milbacha z Běhařovic v okrese moravskokrumlovském, který se v červenci na znojemský pracovní tábor obrátil s prosbou o výpomocné síly pro zemědělskou práci, kterou nebyl schopen zastat vlivem strádání za uvěznění v období okupace.¹⁴⁷

Kromě zemědělských prací mohli být chovanci zaměstnáváni odklizením trosek či pomocnými pracemi při opravách poškozených domů. Další povinností byla vykládka vagonů na znojemském nádraží. Vykládka vagonů dokonce byla považována za tak důležitou činnost, že ji na základě žádosti ministerstva dopravy prováděli vězni i o nedělích a ve dnech pracovního klidu, navzdory rozporu s domácím řádem.¹⁴⁸

V případě nasazení na práci, klasifikovanou jako těžkou, měl zadržovaný právo na přídavek rovnající se 80 g čerstvého masa, 150 g žitného chleba a 20 g kávové konzervy. Za těžkou práci se považovala práce při těžbě surovin nebo práce v nebezpečných průmyslových provozech,¹⁴⁹ které na agrárním Znojemsku patřily k výjimkám.

V zásadě lze všechny pracovní úkony označit v jako nekvalifikované. Obstarávání kvalifikovaných pracovníků sice spadalo mezi povinnosti vedení tábora, avšak znojemské vedení v tomto ohledu neprokázalo žádné schopnosti. Příkladem budiž žádost ředitelství národní bezpečnosti, které k renovacím v objektu samotného ředitelství několikrát za sebou neúspěšně požadovalo zedníky, zámečníka či truhláře a nedařilo se mu najít mezi zadržnými ani kvalifikovaného malíře pokojů.¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 1932/45.

¹⁴⁸ Tamtéž, *Potvrzení* z 26.7.

¹⁴⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 4, inv. č. 18, Č. j. 498/45.

¹⁵⁰ Tamtéž, *Žádost o pracovní síly pro ředitelství NB*.

1.5. Činnost táborů v době organizovaného odsunu

Počátkem roku 1946 se těžiště pozornosti přesunulo na objekt na Pražské ulici. Bylo to dáno nejen umístěním velitelství všech táborů ve Znojmě na toto místo, nýbrž i přítomností sběrného tábora, který měl provádět zaopatřovací funkci při státně plně posvěceném a organizovaném odsunu, o kterém se v průběhu roku 1945 pouze hovořilo.

Sběrný tábor sloužil jako dočasná ubytovna pro potřeby všech třinácti transportů, které byly ze Znojma vypraveny. Odsun probíhal většinou po 1200 osobách, které byly předem soustředěny ve sběrném táboře. Počet 1200 deportovaných byl určen vyčleněním 30 vagonů, s maximální kapacitou 40 lidí. Výjimku tvořily neúplné transporty zpravidla osob z vedlejších okresů, kdy nebylo možno soustředit ve sběrném středisku do dne provedení dostatečný počet deportovaných.¹⁵¹

V této fázi odsunu se chovanci hlásili na písemný příkaz ve sběrném táboře, kam byli dopravováni zvláštními povozy. Podle dojezdové vzdálenosti se deportovaní hlásili v táboře i více jak týden nebo dva před provedením přesunu, výjimku tvořili samotní obyvatelé Znojma, kteří se ve sběrném táboře hlásili třeba i pouhé dva dny před odjezdem. Odvoz z tábora na skoro 3 km vzdálené nádraží byl pak zařízen nákladními vozy patřící hlavně místní posádce 24. pluku 6. pěší divize československé armády.¹⁵²

Deportovaní si sebou na cestu dle dispozic ministerstva vnitra mohli vzít sebou zavazadlo o 30 kg. Nicméně hlášení SNB k prvnímu transportu obsahuje sdělení, že si sebou deportovaní brali zavazadla těžká až 50 kg.¹⁵³ Že nejde o chybu pisatele dokumentů, svědčí opakování této cifry i ve zprávách o následujících odsunech, kdy se píše o zavazadlech vážících 50 kg i více. Přitom směrnice ministerstva vnitra hovořila jasně. Výjimku v nadměrné zátěži vozidel

---

¹⁵¹ MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945–1949*. Brno 2002. 125.

¹⁵² Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, *Prováděcí směrnice odsunu*.

¹⁵³ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 12, inv. č. 46, Č. j. 194/46.

povolovala pouze duchovním, jejichž zavazadla mohla vážit více a měli navíc povoleno vyvézt pomůcky pro kázání a teologickou literaturu.¹⁵⁴

Laxnost orgánů při stanovování a vynucování maximální váhy zavazadel byla možná kvůli dostatečnosti vozového parku použitého při zajištění převozu do tábora a z něj. V tomto ohledu na ONV a na vojenskou správu zajišťující vozový park nenacházíme ve zprávách Bezpečnosti řídící celou akci jedinou negativní zmínku.

V dalších ohledech se správa sběrného tábora a orgány SNB držely prováděcí směrnice beze zbytku. Z táborových prostředků dostávali všichni deportovaní do zásoby jídlo na 7 dní a také byli vybaveni pouze předepsaným peněžním obnosem.¹⁵⁵

Na osobu bylo povoleno vyvézt hotovost až do výše 1000, od července 500 říšských marek. Pokud deportovanému při přijetí do střediska nebylo odebráno ani 200 marek nebo je neměl uloženy na vkladech vázaných peněžní reformou roku 1945, bylo mu z erárních prostředků vydáno alespoň 200, později od dubna 1946 i celých 1000, respektive 500 marek.¹⁵⁶

To vše nebylo činěno z lidumilnosti českých úřadů, ale bylo nařízeno velícími orgány v americkém okupačním sektoru v Bavorsku, kam transporty mířily do stanice Furth im Wald. Je však pochopitelné, že peníze odebrané českými orgány převyšovaly objem peněz vydaný deportovaným při jejich nedostatku.

Mějme na paměti, že i v případě poskytnutí chybějících peněz deportovaným netrpěly české úřady přílišnou škodou. Vždyť dávaly odsunutým stejné říšské marky, které byly peněžní reformou v listopadu roku 1945 takřka zbaveny hodnoty. Zatímco staré protektorátní a slovenské koruny, polské zloté a maďarské pengö obíhající tehdy na území Československa

---

¹⁵⁴ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 324/28.

¹⁵⁵ Příslušná situační hlášení.

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 122/99., respektive *Tamtéž*, Č. j. 170/167.

bylo možné vyměnit za nové koruny v poměru 1:1, říšské marky podléhaly diskriminačnímu směnnému poměru 10 marek za 1 novou korunu.¹⁵⁷

V procesu likvidace se internační středisko ocitlo v průběhu září 1946 po ukončení předposledního, dvanáctého transportu. Pro provedení posledního, dodatečného transportu byla vyhrazena z celého areálu tábora pouhá dvě stavení střežená zbylými 15 dozorcí, kterým bylo v předstihu oznámeno propuštění.¹⁵⁸

Sběrné středisko plnilo svůj účel až do vypravení posledního transportu 25. září, po kterém bylo de facto uzavřeno, a dle nařízení o likvidaci středisek byl civilní personál propuštěn. Jediným stálým zaměstnancem střediska byl pouze samotný velitel Tojšl, který řídil předání majetku tábora zpátky do rukou ONV. K předání posledních položek z inventáře tábora a tedy i k formálnímu zrušení tábora došlo až v listopadu roku 1946.¹⁵⁹

Ve znojemském okrese ke konci roku 1946 zbylo pouhých 694 osob dříve se hlásící k německé národnosti. Z toho skoro pětistovka pocházela ze smíšených manželství, další patřili k židovskému obyvatelstvu nebo zastávali důležité posty v národním hospodářství a byli spolu se svými rodinami z odsunu vyjmuti.¹⁶⁰

Zvláštní skupinou byli prokázání antifašisté. Ti sice při projevu touhy zůstat v republice nebyli zařazeni do transportů, avšak až do konce 40. let nad nimi visel Damoklův meč nucené reloky do vnitrozemí, kterým chtěla vláda zničit zbývající jazykové ostrůvky.¹⁶¹

Při porovnání se stavem předcházejícím druhé světové válce se počet německy mluvících obyvatel na Znojemsku redukoval zhruba procento předválečného stavu. Více jak čtvrtina

---

¹⁵⁷ VENCOVSKÝ, František a kol.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999. s. 392–393.

¹⁵⁸ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 11, inv. č. 45, Č. j. 515/45.

¹⁵⁹ Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo, kart. 5, inv. č. 19, Č. j. 1242/1946.

¹⁶⁰ Tamtéž, *Stav osob německé národnosti v politickém okrese Znojmo*.

¹⁶¹ STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991. s. 358.

deportovaných prokazatelně byla soustředěna minimálně na dobu několika dnů ve znojenském sběrném táboře. Dokončením odsunu německého obyvatelstva se historická funkce tábora naplnila.

Závěr

V práci jsme popsali funkci a organizaci táborů německého civilního obyvatelstva ve Znojmě. Pozorovali jsme vývoj těchto zařízení v letech 1945 až 1946, kdy došlo ke konečnému odsunu valné většiny německého etnika.

Vypozorovanou zvláštností znojemských zařízení byla poměrná korektnost, s jakou po divoké fázi odsunu bylo s chovanci zacházeno. Znojemská zařízení dodržovala většinu vládních nařízení, která měla zajistit co nejhumánnější vysídlení. To bylo způsobeno brzkým převzetím velení táborů orgány NBS/SNB, které dokázaly zamezit těm nejhorším excesům.

Překvapivý je taktéž nízký počet osob skutečně nacházejících se v táborech. S výjimkou internačního tábora shromažďujícího osoby čekající na proces mimořádného lidového soudu nebylo výjimečné, aby více než polovina chovanců vedených ve stavu bývala ubytována mimo tábor pod slabším dozorem. To si můžeme vysvětlit buď starostí o chovance (nejvyšší poměr ubytovaných osob mimo tábor vůči ubytovaným v táboře byl zaznamenán v zimě mezi lety 1945 a 1946, když tábor na Pražské ulici, kam byla převedena většina zadržených, nebyl nijak zvlášť vybaven vůči mrazům) nebo to lze vysvětlit přílišnou pohodlností strážců, kteří se tak zbavovali zodpovědnosti za chovance. Ať už byl přístup jakýkoliv, umožnil v pozdějším období odsunu alespoň základní lidské životní podmínky zadržených.

Naopak ve fázi divokého odsunu jsme nevypozorovali žádné zvláštnosti týkající se funkce detenčních zařízení. Z kusých úředních materiálů a zaznamenaných výpovědí účastníků se situace nevyvíkala celorepublikovému průměru, a to jak v dobrém, tak ve špatném slova smyslu. Takže i když neexistují nijaké zprávy o násilnostech výjimečného rozsahu, dochovaná svědectví o občasném týrání či usmrcení chovanců během prvních dvou měsíců existence táborů se dají v kontextu celkové situace na okrese považovat za pravdivá.

Získané poznatky vycházejí z materiálů nacházejících se v Státním okresním archivu ve Znojmě, a proto slouží jako doplnění již existujících syntetizujících prací, užívajících

především pramenů nacházejících se ve fondech zemských nebo celorepublikových institucí. Nicméně by i v našem případě bylo možno při případném budoucím zkoumání na práci navázat a rozšířit ji o poznatky z materiálů vydaných vyššími orgány, například zemským národním výborem nebo zemským velitelstvím policie. Z pramenů celorepublikových orgánů by bylo možno pro další popis funkce táborů použít materiály ministerstva vnitra nebo záznamy některých případů vyšetřovaných komisí vedenou lidoveckým poslancem Bohumírem Bunžou.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV III Okresní národní výbor Znojmo, oddíl III (úřední knihy).

Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát).

Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/Stř. Sběrné a internační středisko Znojmo,

Edice pramenů:

BORNEMANN, Felix (ed.): *Weil Sie Deutscher sind...* Stuttgart 1964.

NOVOTNÝ, Karel (ed.): *Edvard Beneš: Odsun Němců z Československa*. 2. vyd. Praha 2002

Literatura - monografie

GEPPERTH, Rainer: *Die Vertreibung: Ausweisung und Aussiedlung der deutschen*. Salzburg 1970.

HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013.

KOMLOSY, Andrea. BŮŽEK, Václav. SVÁTEK, František (eds.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995.

MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945–1949*. Brno 2002.

NEBESKÝ, Jiří: *Příběh lágru. Internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích*. Hranice 2003.

STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

STANĚK, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945–1949*. Šenov u Ostravy 1996.

VENCOVSKÝ, František a kol. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha 1999.

Literatura - nepravá periodika:

BLAŽKOVÁ, Jana: *Internační a sběrné středisko v České Lípě*. Bezděz: Vlastivědný sborník Českolipska, sv. 10, (Česká Lípa), 2001, s. 163–198.

DANĚK, Radoslav: *Táborová soustava na území statutárního města Ostravy 1945-1948*. Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti, sv. 21, (Ostrava), 2003, s. 263–283.

Resumé

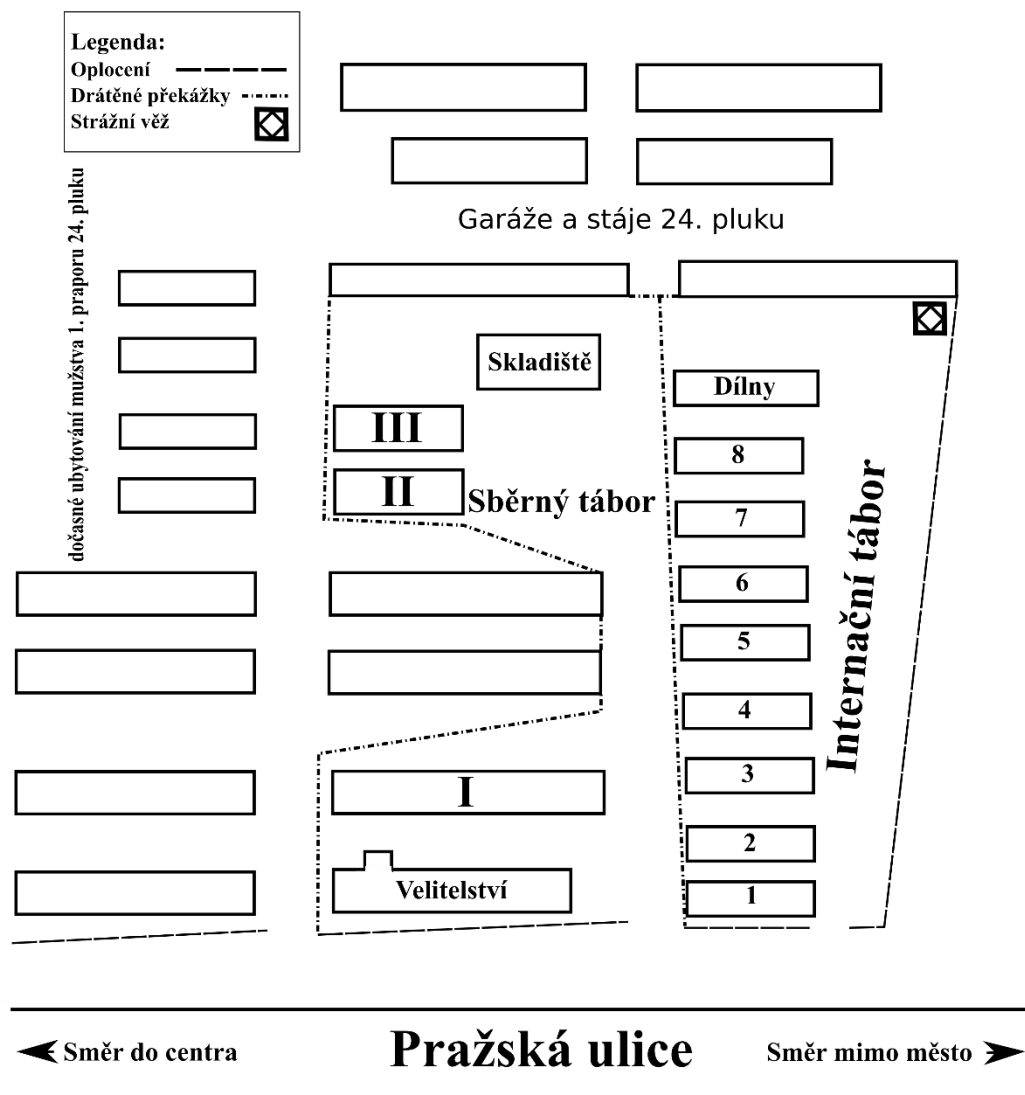
Main objective of this bachelor thesis is a description of the organisation and daily conditions of the detention camps for the german civilian population in Znojmo during the post-war period (1945-1946). In particular, we describe the activity in camps and temporary objects used for the implementation of the presidential retribution decrees. Thesis is composed of informations extracted mainly from primary sources of concerned organisations, for example the district comitee of Znojmo or detention camp headquarters.

We discovered a certain correctness of authorities performance in later stages of the forced relocation. That was supposedly based on a quite accurate implementation of orders issued by higher ranking official sources. Apparently, it was enabled by the police early retaking the command of detention camps, which also reportedly ceased the most cases of excessive violence exhibited towards internees.

Přílohy

Příloha č. 1

Situační plánek internačního střediska - situace ke dni 1. 1. 1946

(Zpravován podle: Státní okresní archiv Znojmo, fond Z/ONV IV Okresní národní výbor Znojmo, oddíl IV (Bezpečnostní referát), kart. 18, inv. č. 85, *Situační plánek internačního střediska.*)